

результатів в даному процесі, а також додатково забезпечували дошкільників алгоритмом дій при вирішенні завдань даного типу.

Література:

1. Варшамова Д.Р. Особливості розвитку пізнавально-пошукової діяльності дошкільників зі зниженим слухом / Д.Р. Варшамова // Дефектологія. – 2012. - №1 – С.28-31

2. Варшамова Д.Р. Особенности методики формирования познавательной деятельности слабослышащих детей старшего дошкольного возраста // Психология и педагогика на современном этапе: материалы I Международной научно-практической конференции. – Ставрополь: Центр научного знания «Логос», 2011. – С.121-125.

УДК159.952:371.322.7:372.3/4

Рецензент
Рібцун Ю. В.,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

САМОКОНТРОЛЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Василенко І. М.

У статті аналізується стан вивчення проблеми самоконтролю у психолого-педагогічній літературі у дітей різних вікових груп за умов нормального та порушеного онтогенезу.

Ключові слова: самоконтроль, діти, порушення мовленнєвого розвитку.

Самоконтроль как актуальная психолого-педагогическая проблема

В статье анализируется состояние изучения проблемы самоконтроля в психолого-педагогической литературе у детей разных возрастных групп при условии нормального и нарушенного онтогенеза.

Ключевые слова: самоконтроль, дети, нарушения речевого развития.

A problem of self-control in psychology and pedagogical

In article the condition of studying of a problem of self-control in psychology and pedagogical literature at children of different age groups on condition of the normal and broken ontogenesis is analyzed.

Keywords: self-control, children, violations of speech development.

Самоконтроль як психічне явище та один із видів контролю здавна цікавить науковців різних галузей, що пояснює розповсюдження застосування цього терміну не тільки у психології, а й у юриспруденції, філософії, соціології, теології, біології, медицині (зокрема неврології). Під терміном «контроль» у педагогіці розуміють складову частину процесу навчання.

Усучасній вітчизняній педагогіці традиційне поняття «контроль» науковці пропонують трактувати як «педагогічну діагностику», тому що «контроль має освітню, виховну, розвивальну, діагностичну, стимулюючу, управлінську функцію» [3, 238]. Розподіл контролю і самоконтролю в одній особі не є рівнозначним, адже «самоконтроль не може здійснюватись без наявності того, що саме контролюється, перевіряється» [6, 122].

Метою нашої статті є аналіз стану висвітлення проблеми самоконтролю у психолого-педагогічній літературі та окреслення значущості перспективності проведення наукового дослідження з формування і розвитку механізмів цього процесу у дітей із вадами мовленнєвого розвитку.

Питання, пов'язані з особистим, соціальним і теоретичним значенням самоконтролю досліджували А. Ауербах, Р. Корсіні, Б. Ф. Скіннер, Р. Уайт та ін.; функцію самоконтролю, пов'язану з особливостями поведінки, вивчали Д. Б. Арикофф і М. Махоні, а філософські аспекти самоконтролю розглядалися у наукових працях Б. С. Гершунського, Г. Г. Гранатового, М. С. Кагана, Б. Т. Ліхачова, Т. І. Ойзермана, А. П. Шептуліна та ін.

Підвищена увага вчених до питання самоконтролю пояснюється його принциповою роллю в організації психічного життя людини, зокрема тісним зв'язком із процесом уваги. Так, наприклад, О. Р. Лурія відзначав тісний взаємозв'язок між увагою і самоконтролем, вважав, що найскладніша форма довільної уваги є в той же час найвищою формою самоконтролю людини та проявляється в можливості самостійно контролювати власну поведінку і діяльність. П. Я. Гальперін стверджував, що не кожний контроль треба розглядати як увагу, він лише оцінює діяльність чи результати, в той час як увага покращує їх, «не кожен контроль є увага, проте всяка увага є контроль» [1, 419].

У педагогіці самоконтроль, як психічне явище, вивчали Є. П. Бочарова, Н. В. Кузьміна, А. О. Реан та ін., у психології – Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, В. В. Кревський та ін.; провідну роль самоконтролю навчальному процесі

визначали А. С. Линда та Г. С. Нікіфоров, у соціології –Ю. І. Тарський. Значення самоконтролю у трудовому вихованні школярів і студентів розкривається у дослідженнях П. П. Блонського, Н. П. Дієва, Л. Б. Ітельсона, І. П. Калошина, Н. І. Кувшинова, З. А. Решетова та ін.

Про сутність самоконтролю, його структуру у науково-теоретичних джерелах існують різні, іноді суперечливі точки зору. А. С. Линда вважає, що основу самоконтролю будь-якої особистості складає самооцінка і удосконалення своєї діяльності та поведінки, а також підкреслює, що саме самоконтроль бере активну участь у регулюванні та коригуванні діяльності особистості. Ця позиція у розумінні функції самоконтролю включає в себе процеси планування, керування, регулювання і корекції[5]. В. В. Чебишев розглядає самоконтроль як свідомий процес, завдяки якому людина здатна регулювати свою діяльність. Л. Б. Ітельсон вважає неприпустимим заміну самоконтролю поточним плануванням та регулюванням трудового процесу, бо саме поняття «самоконтроль», на його думку, розчиняється поняттям доцільної діяльності. Таким чином, самоконтроль виконує функцію перевірки на всіх етапах трудового процесу, а не є складовою частиною цих етапів[4].

С. Ю. Головін вважає самоконтроль здатністю контролювати імпульси, а також усвідомленням суб'єктом власних дій, психічних процесів і станів, що передбачає наявність еталону і можливість отримання відомостей про контролюючі дії та стани. Автор стверджує, що вольова регуляція базується на самоконтролі, як компоненті саморегуляції, але і самоконтроль може бути об'єктом вольової регуляції, наприклад, у стресових станах [2].

Незважаючи на неоднозначне тлумачення дослідниками різних галузей наукового знання поняття самоконтролю, у зміст цього терміну обов'язково входить така ознака, як зіставлення своєї дії (її перебіг чи результату, того й іншого разом) з еталоном.

Отже, самоконтроль – це здатність контролювати свої дії в процесі виконання будь-якої діяльності (у тому числі навчальної чи мовленнєвої) та співвідносити їх зі зразком (еталоном).

Аналіз наукових джерел дав змогу визначити роль операції контролю (самоконтролю) в житті людини і з'ясувати, коли вона формується у дітей. Важливим і цікавим для наших подальших досліджень є погляди В. Ф. Левічевої та А. І. Ковальнової на самоконтроль, як один із центральних механізмів соціалізації. Дитина з'являється на світ як біологічна істота, для якої ще не притаманні соціальні форми регуляції поведінки. Розвиток дитини полягає у поступовому засвоєнні нею поетапних практичних дій. Цей процес відбувається під час спілкування з дорослим, який спрямовує, регулює дії дитини, демонструє зразки поведінки та здійснює відповідне оцінювання і контроль.

Дитина народжується з певним набором механізмів самоконтролю, які функціонують на біологічному (дихання, ковтання та ін.) та генетичному рівнях, але у соціальному плані всі механізми самоконтролю формуються виключно під час навчання й виховання. З розвитком сенсорних систем поступово накопичується і удосконалюється досвід чуттєвого відображення навколишнього середовища, що є передумовою формування сенсорних еталонів; з розвитком досвіду рухових можливостей формується вміння контролювати власні рухи.

Вирішальним етапом онтогенетичного розвитку є функціональне об'єднання зорової та рухової систем. Навички самоконтролю за рухами дитина опановує до кінця першого року життя і саме завдяки наочним маніпуляціям малюк набуває та закріплює знання про оточуючі предмети. Образи зовнішніх предметів, які формуються в дитини, закарбовуються в її пам'яті і надалі, актуалізуючись у пізнавальних процесах, входять до складу механізмів самоконтролю як його еталонні складові.

Вагомим для періодураннього дитинства інтенсивний мовленнєвий розвиток. Опанування мовленням відкриває перед дитиною можливість

переходу від управління своїми рухами шляхом безпосередньої сигналізації до управління ними на свідомій, довільній основі. Як зазначає професор, доктор психологічних наук А. О. Крилов, мовленнєва форма комунікації – вирішальний момент для подальшого формування самоконтролю в онтогенезі. Мова, як засіб спілкування, відкриває дорогу до опанування всього того багатства видів і прийомів самоконтролю, які закріплені у людському досвіді [6].

Для здійснення всієї цієї діяльності в плані онтогенетичного розвитку дитини визначальна роль регулюючої дії та контролю належить дорослому. Саме у цей момент здійснюється процес передачі дитині соціального досвіду та закладаються перші передумови до послідовного опанування розмаїттям навичок самоконтролю. Дорослий навчає дитину правильно виконувати ті або інші дії, промовляти окремі звуки, слова, вербально виражати свої думки, здійснювати вчинки, адекватні правилам і нормам соціального оточення, прагне в родинному вихованні перевести батьківське управління в самоврядування, засноване на умінні дитини контролювати свої дії і передбачати їх результати.

Самоконтроль малюка поступово формується та удосконалюється під час ігрової, трудової діяльності, дитина отримує постійний зворотній зв'язок у вигляді зразків і мотивів її дій. У життя дитини входять еталони, за допомогою яких вона починає опановувати первинні навички самоконтролю, що стають невід'ємним компонентом психічної саморегуляції діяльності. Це, у свою чергу, дозволяє переходити на самостійний контроль своїх дій, своєї поведінки. Таким чином, під постійним контролем з боку дорослої людини відбувається надзвичайно важливий процес виховання у дитини уміння і потреби контролювати себе.

До трьох років самосвідомість дитини вже розвинена настільки, що вона здатна виокремити себе з оточуючого світу та може у певній мірі контролювати свої дії. Засвоюючи норми соціальної поведінки, дитина поступово привчається до їх дотримання. Однією з цікавих ідей для наших

подальших досліджень є вислів А. О. Крилова: «Якщо дитині не надається можливості під керівництвом дорослого вправлятися в самоконтролі, починається затримка її розвитку» [6, 124].

Таким чином, психолого-педагогічні дослідження переконують, що в умовах звичайного розвитку у дитини молодшого дошкільного віку (четвертий рік життя) вже частково сформовані навички самоконтролю, на які можуть спиратися педагоги під час організації навчально-виховного процесу.

Результати дослідження Н. М. Гнедової та ін. науковців свідчать, що упродовж дошкільного дитинства якісний рівень самоконтролю поступово зростає, а в цілому його навички досягають достатньої сформованості до старшого дошкільного віку. Саме такі висновки спонукали вчених до проведення численних досліджень різних аспектів самоконтролю у дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, умови формування самоконтролю у поведінці дошкільників за умов нормального онтогенезу вивчала С. О. Дуднікова, формування метакогнітивної саморегуляції шестирічок досліджувала І. М. Курносова, а В. І. Перегуда характеризувала особливості самоконтролю у гіперактивних дітей цього ж віку.

Особливої гостроти і актуальності питання самоконтролю набуває в контексті підготовки старших дошкільників до навчання в школі у зв'язку зі зміною провідного виду діяльності (ігрова → навчальна), перебудови всієї структури особистості. Для повноцінного опанування навчальної діяльності важливим є вміння дітей відокремлювати, засвоювати та застосовувати загальні способи дій, спрямовані на вирішення пізнавальних і практичних завдань, здійснювати контроль за способами виконання цих дій, оцінювати власні дії і отримані результати, вміння діяти у внутрішньому плані, прогнозувати результати своїх дій, здійснювати планування власної діяльності. Розвиток самоконтролю в навчальній діяльності відбувається згідно з такими закономірностями: на початку шкільного навчання опанування самоконтролю виступає для дітей як самостійна форма

діяльності, зовнішня по відношенню до основного завдання, і лише поступово, завдяки багаторазовим постійним вправлянням його здійсненні, самоконтроль перетворюється на необхідний елемент навчальної діяльності, включений у процес її виконання [6].

Саме відзначаючи важливість та необхідність формування самоконтролю у молодших школярів, цій проблемі присвятили свої наукові дослідження Л. В. Абакумова, Ю.К.Бабанський, Л. М. Габєєва, І.П.Підласий, В.В.Фірсова та ін. Зокрема, Л. М. Габєєва визначає, що серед учнів, які закінчують початкову школу, тільки у десяти відсотків дітей є сформованим самоконтроль навчальної діяльності. Причину такого стану дослідниця бачить у відсутності мотивації учня через надмірний контроль учителя.

Отже, навіть за умов звичайного розвитку дитини, в сучасній педагогіці існує проблема формування навичок самоконтролю як важливої складової успішного навчання і виховання.

В контексті нашої наукової роботи найбільший інтерес викликають сучасні дослідження з вивчення самоконтролю у дітей за умов порушеного онтогенезу. Зокрема, окремі аспекти самоконтролю у глухих вивчалися О. О. Денисовою, із затримкою психічного розвитку – Л. І. Прохоренко, у сліпих – К. О. Довгополою та Б. Г. Шереметом, із розумовою відсталістю – В. В. Тищенком і Д. І. Шульженко та ін.

У літературних джерелах наявні лише поодинокі наукові дослідження, присвячені питанню формування самоконтролю у дітей різного віку із порушеннями мовлення.

Сучасні дослідники (Е. А. Данілавічюте, В. Я. Салахова, В. В. Тарасун, Н. В. Чередніченко, М. В. Шевченко та ін.) вказують на особливості психофізичного розвитку школярів із тяжкими порушеннями мовлення та визначають серед психологічних особливостей цієї категорії учнів нестійку і слабку спрямованість уваги щодо мовленнєвих явищ, недостатній розвиток логічного мислення та низький рівень самоконтролю.

Різні види контролю у дошкільників у своїх наукових працях описували вчені, досліджуючи дітей із афазією (Т. В. Ахутіна), заїкуватих молодшого дошкільного віку (С. О. Миронова), дітей різних вікових груп із загальним і фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (Ю. В. Рібцун), дітей із моторною алалією старшого дошкільного віку (Є. Ф. Соботович), старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (Г. М. Криницька, Т. Б. Філічева, Г. В. Чіркїна) та ін. Науковці наголошують на окремих методах діагностики та шляхах формування різних видів контролю під час логопедичних ігор-занять.

Таким чином, аналіз сучасної наукової логопедичної, психолінгвістичної, літератури, проведене нами анкетування вчителів-логопедів дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, наш практичний досвід свідчить, що проблема формування самоконтролю у різних видах діяльності, в т. ч. й мовленнєвій, у корекційно-виховній роботі з дітьми, які мають вади мовлення, є нагальною для теорії та практики сучасної логопедії, проте ще недостатньо вивченою, що вказує на перспективність і необхідність проведення наукових досліджень у цьому напрямі.

Отже, вищезазначене дозволяє зробити такі висновки: формування самоконтролю – надзвичайно важливий і складний процес, який триває упродовж усього життя. У дітей із вадами мовлення він затримується та ускладнюється через особливості психофізичного розвитку, а тому потребує ретельної діагностики та покрокового формування під керівництвом учителя-логопеда.

Література:

1. Гальперин П. Я. Психология как объективная наука [избр. психол. труды] / под ред. А. И. Подольского. – М., Воронеж: МОДЭК, 1998. – 480 с.
2. Головин С. Ю. Словарь практического психолога [текст] / С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
3. Зайченко І. В. Педагогіка [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / І. В. Зайченко. – 2-е вид. – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
4. Ительсон Л. Б. Об особенностях формирования самоконтроля / Л. Б. Ительсон // Вопросы психологии. – 1961. – № 2. – С. 5–17.

5. Лында А. С. Дидактические основы формирования самоконтроля в процессе самостоятельной учебной работы учащихся. – М. : Высш. шк., 1979. – 159 с.
6. Крылов А. А. Психология [учебник] / А. А. Крылов. – 2-е изд. – М. : Проспект, 2005. – 496 с.

УДК: 616.28-008.14-053.4/.5:616-089.843-031.61:611.851

*Рецензент: С.В. Литовченко,
кандидат педагогических наук,
старший научный сотрудник*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З КОХЛЕАРНИМИ ІМПЛАНТАМИ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глазунова С.С.

У статті представлено актуальність та теоретичні позиції дослідження проблеми комплексного супроводу дітей дошкільного віку з кохлеарними імплантами; визначено основні протиріччя, які зумовлюють вибір напрямку наукового пошуку.

Ключові слова: кохлеарна імплантація, психолого-педагогічний супровід, діти дошкільного віку з порушеннями слуху.

Психолого-педагогическое сопровождение детей дошкольного возраста с кохлеарными имплантами: теоретические основы исследования

В статье представлены актуальность и теоретические позиции исследования проблемы комплексного сопровождения детей дошкольного возраста с кохлеарными имплантами; определены основные противоречия, которые обуславливают выбор направления научного поиска.

Ключевые слова: кохлеарная имплантация, психолого-педагогическое сопровождение, дети дошкольного возраста с нарушениями слуха.

Psychological and educational support preschool children with cochlear implants: the theoretical foundations of the research

The article presents the relevance of research and theoretical positions of complex support problems of preschool children with cochlear implants, defined the basic contradictions that lead to the choice of direction of scientific research.

Keywords: cochlear implants, psycho-pedagogical support, pre-school children with a hearing disorder.

Актуальність теми дослідження обумовлена загальною тенденцією розвитку сучасного суспільства, яка полягає у змінах щодо розуміння та забезпечення якісної освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, ролі соціальних інститутів у цьому процесі.

Ратифікація Україною Конвенцій ООН «Про права дитини» (1991 р.), «Про права інвалідів» (2009 р.) зумовило посилення уваги до проблеми доступності освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку.